
P r i n o s i

UDK: 1 Vereš, T.
141.82 : 23
Pregledni znanstveni rad
Primljeno 2/2005.

VEREŠ I MARX

Antun Juraj Gracin, Zadar

Sažetak

U ovom članku autor sintetički povezuje analizom dobivene elemente proučavanja života i djela Karla Marxa do kojih je analizom došao Toma Vereš O. P. To je proučavanje usmjereno na zagovaranje konstruktivnog dijaloga između marksista i kršćana. Posebnost Verešova filozofsko-teološkog pokušaja autor vidi u njegovu pronalaženju poticaja k tome unutar same Marxove misli. Premda je Marxovo stajalište bitno nedijaloško, Vereš upravo u središnjoj temi Marxova djela, tj. u pitanju ozbiljenja filozofije, pronalazi potencijalno dijaloške elemente. Ponajprije "biti" prije "imati", potom zahtjev da se dokinu sva "zemaljska božanstva", i zahtjev da se istina odjelovi, te usmjerenost k definitivno nepredvidivoj i neodredivoj budućnosti bitne su postavke Marxova projekta ozbiljenja filozofije, ali i neizostavan dio kršćanske poruke. U tim je dodirnim točkama Marxova nauka i kršćanske poruke Vereš vidio nadu k otvaranju za opće dobro poželjnog dijaloga između dva suprotstavljena svjetonazora.

Tomo Vereš (1930.-2002.) velik je dio svojega intelektualnog rada posvetio proučavanju Marxova djela i njegova naslijeđa. Nakon Općeg zбора Dominikanskog reda održanog 1958. godine u Calaruegi, rodnom gradu sv. Dominika, koji je odlučio da se na svim visokim školama i sveučilištima koje su vodili dominikanci u predavanja iz etike i sociologije mora uvesti sustavan osvrt na zablude marksizma, Verešu je povjerena zadaća da tu odluku provede u djelo na području

tadašnje Jugoslavije. Tako se Vereš, iz redovničkog posluha, savjesno prihvatio izučavanja marksizma te je i svoju doktorsku disertaciju posvetio toj temi. Teza *Misao i praksa u Karla Marxa*, pod naslovom *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*, tiskana je u dva navrata u Zagrebu, 1973. i 1981. godine, u izdanju Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove. Ta knjiga je, po mnogo čemu, izniman rad. Odlikuje se mnogim novim spoznajama i otkrivenim, do tada skrivenim, istinama do kojih je Vereš došao dugogodišnjim proučavanjem Marxova života i djela te širih ekonomskih, socijalnih i političkih prilika u kojima se ono javlja.

Prvo, kao i drugo, ponešto izmijenjeno izdanje, doživjelo je najkontroverznije ocjene; od velikih pohvala¹ do najoštrijih napada i omalovažavanja.² S jedne su se strane napadi kretali od stava da je Verešova knjiga tek pokušaj "teologiziranja" Marxove misli,³ a s druge strane da se radi o "marksizaciji" kršćanstva.⁴

Osim te knjige Vereš je objavio čitav niz članaka o Marxovu djelu, o pitanju marksizma i svrsi dijaloga između marksista i kršćana,⁵ od kojih je dio pretiskan u knjizi *Pružene ruke*.⁶

1. O DIJALOGU

Svrha svih Verešovih napora u dijalogiziranju s Marxom kroz njegovo djelo jest uspostavljanje dijaloga između marksista i kršćana. Stoga on ponajprije traži ono što povezuje Marxovo učenje s kršćanskim, a ne ono što je u tim učenjima nepomirljivo, nadajući se da će to otvoriti put konstruktivnome dijalogu. Da bismo što

¹ Vidi: Ivan Cvitanović, *Suoč enje s istinom kao temelj dijaloga*, u: Crkva u svijetu, IX. (1974), str. 88-90.

² Vidi: Vjeko Santrić, *Pučko-laički dijalog s Verešom ili o metamorfozi jednog dijaloga*, u: Pitanja (Zagreb), XVI (1984), 3-4, str. 187-207.

³ Ivan Salečić, *Pokušaj teologiziranja marksizma*, u: Vjesnik (Zagreb), XXXV (1974) 9.670/ 21. i 22. IV., str. 12; Branko Bošnjak, *Praxis*, XII (1974.) 3-4, str. 540-545.

⁴ Vidi: Milan Mitić, *I dogma bi htela ruku nauke*, u: Večernje novosti (Beograd), XXIII (1975.) 15. IV., str. 9.

⁵ Iserpna Verešova bibliografija od 1951. do 2000. godine (sastavljač je Petar Marija Radelj) može se naći u: *Ljubav prema istini. Zbornik u čast Tome Vereša O.P. prigodom 70. rođendana i 50. godina redovničkih zavjeta*, prir. Anto Gavrić O.P., Dominikanska naklada Istina, Zagreb, 2000.

⁶ *Nav. dj.*, (vidi bilj. 7).

ispravnije shvatili Verešove napore, moramo uvidjeti svu osebnost njegovu shvaćanja dijaloga kao takvog.

Jednom prilikom Vereš je rekao: "Dijalog ide za tim da stvori jedinstvenu ljudsku zajednicu u kojoj bi bile sačuvane sve razlike. On se, dakle, temeljno razlikuje od monističkih i dualističkih društvenih modela koji žele postići jedinstvo nasilnim brisanjem svih razlika ili pak njihovim svođenjem na dva antagonistička pola od kojih bi jedan morao uništiti drugi."⁷

Dijalog je, dakle, društveni model koji zahtijeva više od same razmjene misli; on zahtijeva konkretne misaone i praktične rezultate te stvarnu suglasnost s njima, zahtijeva zajednički angažman na izgradnji zbilje koja bi bila usmjerena k općem dobru. "Dijalog se ne može svesti na govorničke susrete i akademsku izmjenu mišljenja među teoretičarima. On mora pridonijeti promjeni zbilje i zbivanja, izmjeni slike svijeta."⁸ Za Vereša dijalog je model praktičnog svakidašnjeg života. Čovjek bi se prema svemu postojećem trebao ponašati dijaloški, što, podrazumijeva Vereš, znači da uvijek treba težiti jedinstvu, poštujući i čuvajući različitosti.

Dijalog je društveni, ali prije toga on je ontološki model. Vereš dijaloški zamišlja sve što postoji. Dijalog je za njega razumijevanje bitka koji je jedinstven i raznolik.⁹ Osim što razara monističke i dualističke tendencije, dijalog razbija i antropocentrizam. Dijalog, dakle, nije ograničen na odnos čovjeka spram drugog čovjeka i zajednice, on se može i treba javiti i u odnosu čovjeka prema prirodi i univerzumu.

2. PRIVIDNE ZAPREKE DIJALOGU

Preduvjet svakog dijaloga, pa tako i dijaloga između marksista i kršćana jest nenasilje, međusobno poštovanje, razumijevanje, povjerenje i otvorenost za istinu. Da bi se uopće započelo s dijalogom, potrebna je dobra volja za otvoreno suočavanje s bitnim i stvarno ili prividno antitetičkim stavovima sugovornika. Osnovnu

⁷ *Dijalog o dijalogu*, u: *Razgovori o nama*, Dragan Kalajdžić (prir.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980., str. 323.

⁸ Tomo Vereš, *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1981., str. 265.

⁹ *Usp. Dijalog o dijalogu*, str. 326.

zapreku u ostvarivanju dijaloga između marksista i kršćana Vereš je vidio u nedostatku te volje. Unutarnja suglasnost i iskrena suradnja nisu mogle zauzeti mjesto razdoru jer je mišljenje da su stavovi marksizma i kršćanstva stvarno antitetički i nepomirljivi unaprijed priječilo da sugovornici u svojim suočavanjima vide viši smisao od polemiziranja i međusobne kritike.

Te antitetičke stavove Vereš je uspješno sažeo u sljedećim oprekama: "marksist se smatra ateistom, dok je kršćanin teist, vjernik u punom smislu riječi"; "marksist je uvjeren da smisao života valja samo tražiti, a kršćanin vjeruje da već posjeduje, makar globalno, siguran i konačan odgovor na sve bitne probleme i tajne ljudskog života"; "marksist tvrdi da su religijski odnosi čovjeka s Bogom otuđenje, kršćanin ih pak smatra najvišim oblikom oslobođenja"; "marksist želi da izbori slobodnu budućnost praksom kroz povijest, dok kršćanin, čini se, u blaženoj samozadovoljnoj kontemplaciji očekuje Kristov ponovni dolazak na svijet, njegovu pobjedničku Paruziju na svršetku svjetske povijesti".¹⁰

2.1. Marxov ateizam i kršćanski teizam

Svojim radom Vereš je htio dokazati da te kontradikcije između marksističkih i kršćanskih stavova nisu apsolutne. Između tih suprotstavljenih stavova, smatrao je, ima mjesta za otvaranje puta autentičnom dijalogu. Kao prvo, Vereš želi dokazati da se marksistički ateizam i kršćanski teizam međusobno ne pobijaju, budući da se u marksističkom poricanju i kršćanskom tvrđenju ne radi o istome Bogu.¹¹

Marxov ateizam je, smatra Vereš, prometejske, a ne metafizičke naravi. On nije usmjeren izravno protiv Boga, već k obogotvorenju čovjeka, on ustaje protiv svih "nebeskih" i "zemaljskih bogova" koji su postavljeni kao nadomjestak čovjekovoj stvarnoj nemoći, zahtijevajući da njihovo mjesto zauzme čovjekova samosvijest. Taj se ateizam javlja kao ponuda pozitivne mogućnosti ljudskog prebivanja na zemlji i njegova beskrajnog razvitka bez Boga.¹² Bitno je primijetiti da Marxov ateizam uključuje borbu protiv "zemaljskih

¹⁰ Tomo Vereš, *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*, str. 267.

¹¹ Usp. isto, str. 269.

¹² Isto, str. 268.

bogova”, odnosno društvenih, političkih i ekonomskih božanstava, jer se tu naziru poveznice s kršćanskim naukom, ali i rascjep i nekoherentnost marksizma s Marxovom misli.

Vereš je s puno nade ukazivao na svaku takvu točku s koje je moguće započeti dijalog ispunjen mogućnošću nutarnje suglasnosti i iskrene suradnje, pa u svojem članku *Marxov prometejski manifest* piše: “Povijesno iskustvo pokazuje da je teorijski ateizam pogrešno, da ne kažemo sudbonosno, usmjerio marksizam na borbu protiv Boga i religijskih zajednica, a odvratio od borbe za slobodu čovjeka od zemaljskih bogova koji svijetom i dalje vladaju.”¹³

Marxovo razumijevanje Boga, smatra Vereš, nikako se ne može primijeniti na kršćanskoga Boga. Dok Marxov pojam Boga označuje objektivaciju čovjekove svestrano otvorene naravi, kršćanski Bog je nedokučiv i nadilazi svaku čovjekovu mogućnost zamišljaja i objektivacije. Dok za kršćanskog Boga, prihvaća Vereš, najbolje odgovara reći “Onaj koji jest”, Marxov pojam Boga može se opisati kao apsolutizacija određenih ovosvjetovnih datosti te obuhvaća sva božanstva ovoga svijeta, to jest uz bogove prirodnih i povijesnih religija obuhvaća i sve pobožanstvenjene datosti profanog ljudskog života.¹⁴

Verešu je jasno da je Marx, odbacivši sve bogove i božanstva, odbacio i kršćanskog Boga, ali ono što on zaključuje jest to da Marx jednostavno nije upoznao kršćanskog Boga i da, samim time, on ne govori o kršćanskom Bogu u njegovim biblijsko-teološkim determinacijama. Marxovo odbacivanje bogova i kršćanski nauk, dakle, nisu u apsolutnoj proturječnosti, imaju čak i neke zajedničke točke. Kršćanski nauk priznaje da postoji bog ili bogovi koji su zapravo objektivacija čovjeka, ali to nije kršćanski Bog, priznaje da postoje “zemaljska božanstva”, ali protiv njih on i ustaje.

Tu se otvara prostor za dijalog. Međutim, ovakvo tumačenje Marxova ateizma bilo je potpuno neprihvatljivo tadašnjim marksistima. Ovaj dio Verešova rada je najprijepljiviji i najosporavaniji. Verešove tvrdnje zaista su bile presmione za to vrijeme, ali se u njima očituje njegova vjera u čovjekovu iskonsku usmjerenost na dobro, te slobodu i otvorenost uma i razuma za istinu.

¹³ Tomo Vereš, *Marxov prometejski manifest. Misli o zemaljskim bogovima*, u: *Kulturni radnik*, XXXVII (1983), 2, str. 13-24.

¹⁴ Tomo Vereš, *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*, str. 270-272.

2.2. Marksistički odnos spram budućnosti i kršćanska eshatologija

I marksist i kršćanin, tvrdi Vereš, priznaju da je čovjek budućnosno biće, da se čovjekova praksa iz sadašnjosti manifestira u kakvoći budućnosti. Premda kršćanin posjeduje eshatološku nadu očekujući budućnost kao slobodu, on se ne zadovoljava pukim iščekivanjem; on svoju vjeru obistinjuje u pravom djelovanju, stvarajući konkretne "duhovne i materijalne uvjete po kojima se istina može odjeloviti u svijetu".¹⁵ Kršćanin svoju pravovjernost potvrđuje ne odricanjem od svijeta i povijesnog djelovanja te prihvaćanjem svoje odgovornosti pred svijetom i odgovornosti za svijet pred Bogom. Već je apostol Pavao, ukazuje Vereš, upozoravao prve kršćane da se eshatološka nada ostvaruje u povijesti i kroz povijest. Kršćanin je pozvan na ljubav, ljubav koju mora i može živjeti jedino u konkretnom pozitivnom i djelotvornom odnosu sa stvarnošću koja ga okružuje.

S druge strane, premda marksist budućnost samo otkriva i stvara, njegov se odnos spram budućnosti ne može svesti "na futurološko programiranje budućeg carstva slobode i tehničko ovladavanje svijetom".¹⁶ Marx priznaje, primjećuje Vereš, da se budući svijet ne može definitivno predvidjeti i programirati: "Marksistički projekt budućega svijeta računa, dakle, s Neproračunljivim, predviđa Nepredvidivo i nada se Nenadanom. Zato je taj projekt radikalno kritičan i revolucionaran spram svega postojećeg. Marksistička nada u Nenadano ne uključuje, doduše, nadu u Nenadano kršćanske eshatologije, ali joj nije ni apsolutno oprečna, jer kršćanska eshatološka nada uključuje ljudske ciljeve marksističke ovosvjetske nade."¹⁷

Vereš ruši još jednu zapreku dijalogu pokazujući da nema apsolutne suprotnosti između marksističkoga stvaralačkog odnosa prema budućnosti i kršćanske eshatologije. Vereš je polagao svoje nade u to da će ta činjenica pridonijeti susretu marksista i kršćana u iskrenoj suradnji i zajedničkim stvaralačkim naporima na izgradnji pravednoga i nenasilnog svijeta, što je smatrao konačnom svrhom dijaloga.

¹⁵ Isto, str. 276.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto, str. 277.

2.3. Odsutnost dijaloga kod Marxa

Osim prividno antitetičkih stavova marksizma i kršćanstva, zapreku dijalogu Vereš vidi i u samoj Marxovoj misli, koja nije dijaloški usmjerena. Marxova misao je u prvom redu "nepoštedna kritika svega postojećeg" pa i religije. Marx je izričito odbijao svaki dijalog s vjericima ili vjerničkim zajednicama te bilo kakvu suradnju s vjerničkim društvenim pokretima. Nije podržavao izravnu borbu protiv religije kao društvene pojave, pogotovo upotrebom nasilja protiv vjernika, ali je nastojao ukazati na potrebu stvaranja svijeta u kojem bi religija jednostavno postala nepotrebna.

Uz odsutnost izričitih dijaloških elemenata, te posvudašnju prisutnost kritičkog stajališta, Marxov život i djelo, pridodaje Vereš, karakterizira i stanovito dualističko zaoštavanje klasne borbe, što je dodatna prepreka koja otežava uspostavljanje dijaloga između marksista i kršćana.¹⁸ No, ti Marxovi stavovi, smatra Vereš, uvjetovani su tadašnjim povijesnim prilikama pa ne obvezuju sljedbenike njegove misli da ih moraju primjenjivati u novom i promijenjenom povijesnom kontekstu. Slijevanje povijesnog zbiljanja u jednu, jedinstvenu opću svjetsku povijest i težnje za stvaranjem pluralističkog društva na koncu novoga vijeka zahtijevaju od marksista preispitivanje i nadvladavanje nedijaloške pozicije.

3. OZBILJENJE FILOZOFIJE KAO POLAZIŠTE MARKSISTIČKO-KRŠĆANSKOG DIJALOGA

Sve Marxove tekstove, uviđa Vereš, "prožima jedna temeljna misao koja polazi od analize i kritike ljudskog otuđenja u svijetu, te traži i zacrtava povijesni put razotuđenja, to jest sveopćeg pomirenja čovjeka sa svojom biti i sa svijetom u kojem živi".¹⁹ Središnja točka te misli jest projekt ozbiljenja filozofije. Ozbiljenje filozofije Vereš dakle smatra središnjom temom cjelokupne Marxove misli, temom koja dominira i udahnjuje smisao čitavom Marxovom djelu, ali i temom u kojoj se naziru potencijalno dijaloški elementi Marxove misli: "napor da se čovjeka oslobodi od posjedničkog držanja spram svijeta, pokušaj da se razoblič i ukine kapital kao vrhovno božanstvo

¹⁸ Usp. isto, str. 281.

¹⁹ Isto, str. 16.

novovjekovnog svijeta (kao i ostala zemaljska božanstva), zahtjev da se istina ne samo misli već i odjelovi u svijetu te usmjerenost ovoga povijesnog svijeta spram definitivno nepredvidive i neodredive budućnosti”.²⁰ Stoga, smatra Vereš, u Marxovu zahtijevanju ozbiljenja filozofije treba tražiti polazište za otvaranje marksističko-kršćanskog dijaloga.

Ozbiljenje filozofije nije izvorno Marxova ideja, ona ima svoj put kroz povijest filozofije, ali je kod njega uklopljena u poseban, po ambiciji jedinstven kontekst. Vereš ukazuje da se već u Parmenidovim fragmentima može naći misao o istoti “mišljenja” i “bivstvovanja” te da filozofija zapravo nikada nije bila puko teoretiziranje odsječeno od zbilje. Međutim, prvo djelo koje sustavno obrađuje temu ozbiljenja filozofije, nastalo je tek godine 1838., a napisao ga je poljski grof, katolik i hegelovac August Cieszkowsky pod naslovom *Prolegomena zur Historiosophie*. Marx je bio upoznat s pozicijom Cieszkowskog te je svoj projekt razvio vezujući se na nju, ali i na poziciju drugih mladohegelovaca te na tezu o istovjetnosti misli i zbilje samog Hegela. Za Hegela ne postoji zbilja koja je ljudskom umu nedostupna, ni misao koja je odvojena od zbilje.

Marx je projekt ozbiljenja filozofije, međutim, razvio u potpuno suprotnom smjeru. Dok se Hegelova filozofija poistovjećuje s povijesnim svijetom ne ulazeći u njega, to jest prihvaćajući ga takvim kakav jest, Marx od filozofije zahtijeva da se otjelovi u svijetu, da postane praksa i zbilja. On “obraća puku promatračku filozofijsku misao prošlosti u stvaralačku snagu budućnosti i želi je ostvariti u praktično-proizvodnoj, revolucionarnoj ljudskoj djelatnosti”.²¹ Po tom projektu filozofija se mora provesti u djelo, a s druge strane, povijesni svijet mora postati filozofijski. Marx, dakle, od filozofije očekuje da se ostvari provedeći revolucionarni zahvat mijenjanja povijesnog svijeta kako bi se premostio jaz između otuđene ekonomsko-društveno-političke zbilje, s jedne, i otuđene nemoćne svijesti, s druge strane. Ukidanje ljudskog otuđenja povlači za sobom prevladavanje filozofije, ali ne njezinim ukinućem, nego njezinim ozbiljenjem.

Zadaću da društveno-povijesnom praksom sprovede ozbiljenje filozofije Marx ostavlja proletarijatu, zato što je, kao sveopća novovijeka klasa koja živi u potpunoj neimaštini, jedino on upućen samo na nepatvorenu ljudskost čovjeka, na “biti”, a ne “imati”, što

²⁰ Isto, str. 281.

²¹ Isto, str. 15.

ga čvrsto povezuje s filozofijom samom. Filozofija, po Marxu, naime, ima zadaću da, otkrivajući istinu, ukaže čovjeku na mogućnosti njegova oslobođenja od posjedničkog držanja spram svijeta, u svrši njegova potpunog očovječenja. Proletarijat je taj koji je pozvan da kroz društveno-povijesnu praksu ozbiljenjem filozofije ostvari puninu ljudskog smisla. Tu, u težnji za "biti" i težnji da se istina odjelovi, Vereš vidi potencijalne dijaloške elemente Marxove misli.

Marxov projekt, kao preduvjet čovjekova ostvarenja punine svojega bića, zahtijeva oslobađanje čovjeka od svih "nebeskih i zemaljskih bogova" i postavljanje ljudske samosvijesti na njihovo mjesto. Za Marxa čovjek je biće koje svoj iskon ima u samome sebi, on sva bića, uključujući i sebe, proizvodi iz prirode kroz povijest. Čovjek, dakle, sebe ostvaruje praksom kroz povijest. Praksa je čovjekova bit, ono što ga čini onim što jest. Marx je očito smatrao da je sve što je izvan povijesti za čovjeka egzistencijalno nevažno.

Ozbiljenje filozofije u Marxovu projektu, primjećuje Vereš, ima i drugi vid. Marx zagovara prijelaz filozofije u sveobuhvatnu znanost povijesti. Ta bi znanost ukinula tradicionalnu podjelu znanosti na duhovne i prirodne. Ona u sebi obuhvaća znanost o čovjeku i znanost o prirodi, točnije, onoj prirodi koja je očovječena, ne razdvajajući ih. Ljudska povijest i povijest prirode prožimlju se tako što izvanjska priroda postaje ljudskom prirodom. Marx ne poriče da postoji priroda po sebi, neovisno o čovjeku, ali ta je priroda za čovjeka nevažna i ne može biti predmetom znanosti. Predmetom znanosti može biti samo očovječena priroda, to jest, priroda postaje predmetom znanosti promjenom iz onoga što je "po sebi" u ono što je "za nas". S druge strane, čovjekovo biće je neodvojivo od prirode budući da se ono ostvaruje samo unutar prirode. Stoga Marx zagovara i nagovještuje prijelaz k jednoj jedinoj znanosti koja bi kao pozitivna znanost, oslobođena od spekulacija, na temelju iskustva i konkretnih datosti trebala prikazati, razložiti i usmjeriti praktični proces razvitka ljudi.

Marxova sveobuhvatna znanost povijesti polazi od budućnosti, od onoga što je u mogućnosti. Budućnost treba odrediti povijesno djelovanje: ono što još nije, a moglo bi i treba biti, prethodi u nakani i u izvedbi onome što jest. Zato je za Marxa "budućnost kao zbiljska mogućnost izvornija od svake sadašnjosti i prošlosti".²² Međutim, primjećuje Vereš, Marxova se znanost povijesti ne smije shvatiti kao definitivno programiranje budućnosti i tehničko ovladavanje

²² Isto, str. 221.

svijetom. "Budućnost je, prema Marxu, nedvojbeno predmet razumne organizacije, znanstvenog programiranja i tehničko-operativnih zahvata. Ali ona nije ni isključivo ni bitno to. Ako, naime, znanstveno-tehničko ovladavanje svijetom stvara slobodniju budućnost, ako smanjuje čovjekovu zavisnost od prirode, ono istodobno povećava zavisnost od tehnizirane prirode, pa čovjek i dalje ostaje u carstvu nužnosti, u povijesti koja nije otvorena prema izvornoj slobodnoj budućnosti. Izvorna se budućnost nalazi s onu stranu carstva nužnosti."²³ Svrha ljudskog razvitka za Marxa je oslobođenje od nužnosti koje se ostvaruje, s jedne strane, znanstveno-tehničkim oslobođenjem od zavisnosti od prirode, ali istodobno, s druge strane, i oslobođenjem od zavisnosti od tehnizirane prirode. Povijest mora ostati otvorena izvornoj slobodnoj budućnosti koja se može tek naslutiti, a nikada do kraja predvidjeti i odrediti.

Već smo vidjeli da u slobodnoj budućnosti i otvorenosti prema njezinoj neizvjesnosti Vereš vidi stanovitu bliskost marksizma i kršćanstva. "Predviđanje nepredvidivog, računanje s neproračunljivim i nada u nenadano spadaju u bit ljudskog odnosa spram izvorne budućnosti"²⁴ pa tako i Marxova projekta i kršćanske eshatologije, smatra Vereš.

4. ZABLUDE I GRANICE MARXOVE MISLI

Osnovna Verešova nakana u suočavanju s Marxovom misli jest, kao što smo već rekli, istraživanje mogućnosti i traganje za temeljima s kojih bi se mogao razviti marksističko-kršćanski dijalog; to međutim ne znači da je on odustao od kritičkog pristupa misaonom sustavu s kojim se susreće. Tako, osim traženja potencijalno dijaloških elemenata Marxove misli, Vereš ukazuje i na njezine nedostatke, zablude i nedorečenosti. Štoviše, Verešove kritike pogadaju samu bit i osnovnu nakanu Marxove misli.

Marxova misao ima dva pola, s jedne strane, kritiku svih oblika ljudskog otuđenja, te pozitivan projekt njegova nadvladavanja, s druge strane. Nadvladavanje otuđenja podrazumijeva nadvladavanje dvojstva teorije i prakse. Marx nagovještuje neko nejasno stapanje teorije i prakse u praksu, odnosno proizvodnju stvari iz prirode u

²³ Isto, str. 221.

²⁴ Isto, str. 222.

povijesni svijet. Vereš primjećuje da Marx samo naslućuje, ali ne uspijeva jasno domisliti i ukazati na jedinstvenu osnovu teorije i prakse.²⁵ Praksa je za Marxa čovjekova bit. Čovjek proizvodi stvari iz prirode, ali i on sam proizvod je proizvodnje, to jest, po Marxu, čovjek proizvodi samoga sebe. No Marx nije do kraja razradio svoju poziciju, taj ontološki humanizam je nedorečen. Mnoga pitanja koja se tu otvaraju ne nalaze odgovor u Marxovu djelu, pa Vereš zaključuje da je "Marx sustavno zapostavljao temeljitije bavljenje onim pitanjima čije ga je rješavanje dovodilo do stvarno ili prividno protuslovnih rezultata".²⁶

Nadalje, Marx je, smatra Vereš, podcijenio ulogu duha, uma i mišljenja, prenaglašavajući značenje materijalnih čovjekovih potreba u povijesnom zbivanju; uz sve svoje zalaganje za jedinstvo prakse i misli, on sam nije se oslobodio tog raskoraka, te dualističke zatvorenosti svoje misli i zatvorenosti prema drugim mogućnostima izvan svojih ideoloških predrasuda. Svoju kritiku Marxove misli Vereš nastavlja prigovorom da je nekritički prihvatio prosvjetiteljsku i Feuerbachovu kritiku religije. Objektiviranjem svoje naravi čovjek nije u stanju stvoriti Boga, osobito ne kršćanskoga Boga, smatra Vereš. Čovjek objektivacijom ne može dosegnuti nešto više od slike nesavršenosti svoje vlastite naravi otvorene k beskonačnosti.

Naposljetku, i sam središnji Marxov projekt ozbiljenja filozofije, ne ulazeći u nedorečenost Marxove namjere, Vereš načelno smatra promašenim zbog neizvedivosti posvemašnje redukcije filozofije na praksu. Vereš je smatrao da su problemi poput pitanja o podrijetlu i svrsi čovjekova života i svega postojećeg, koje je sam Marx namjerno izbjegavao, neuklonjiva praksom te da će i u budućnosti čovjek biti zaokupljen njima kao i drugim pitanjima ontološke naravi. Zato je prevladavanje filozofije njezinim ozbiljenjem neizvediv projekt, smatra Vereš.

5. ZAKLJUČAK

Bit Verešovog napora u proučavanju i govoru o Marxu i marksizmu jest težnja za uspostavljanjem marksističko-kršćanskog dijaloga kojemu je svrha iskrena suradnja u izgradnji jedinstvene

²⁵ Usp. *isto*, str. 173.

²⁶ *Isto*, str. 113.

zajednice u kojoj su sačuvane sve razlike i koja je usmjerena k općem dobru. Stoga Vereš nastoji, u prvom redu, srušiti predrasude koje onemogućavaju stupanje u dijalog. Sve te predrasude svode se na mišljenje da su Marxov ateizam i kršćanski teizam, te kršćanska eshatologija i marksistički odnos prema budućnosti u apsolutnom proturječju. Vereš pokazuje da apsolutne suprotnosti zmeđu tih nazora nema te da je dijalog zbilja moguć.

Nadalje, on u Marxovoj misli, premda je ona bitno nedijaloška, nalazi elemente koji se mogu uzeti kao polazište za dijalog. Iako se načelno ne slaže s Marxovim projektom ozbiljenja filozofije, Vereš u toj središnjoj temi Marxove misli pronalazi potencijalno dijaloške elemente, kao što su: prvenstvo "biti" pred "imati", zahtjev da se dokinu sva "zemaljska božanstva", zahtjev da se istina odjelovi, te usmjerenost k definitivno nepredvidivoj i neodredivoj budućnosti.

Unatoč plemenitoj namjeri, Verešovi napori ostali su bez uspjeha. Uza sve riječi o nužnosti dijaloga s marksističke i kršćanske strane, do iskrenog autentičnog dijaloga na globalnoj razini nikada nije došlo. Preostalo je samo iščekivanje da tiranija marksističkog jednomylja sama sebi kaže posljednju riječ. To se krajem prošlog stoljeća i dogodilo kod nas, ali i na skoro svim stranama svijeta gdje je marksizam bio prisutan kao ideologija i društveno-politička zbilja.

Verešovi napori u ondašnjem društveno-političkom kontekstu ostali su bez uspjeha, no vrijednost njegova rada očituje se izvan vremenskog konteksta ukazujući na univerzalnu primjenjivost i nužnost dijaloga kao društvenog, ali i ontološkog modela.

VEREŠ AND MARX

Summary

In this article the author synthetically links the elements obtained by analyzing the life and work of Karl Marx by Tomo Vereš O.P. whose analysis is aiming to promote the constructive dialogue between the Marxists and the Christians. The singularity of this Vereš's philosophical and theological trial, as the author of this article sees it, is Vereš's finding the incentive for this dialogue in Marx's own writings. Although Marx's position is mainly non-dialogical, Vereš finds in the central theme of Marx's opus, i.e. the question of the realisation of philosophy, the potential dialogical elements. The

priority of “to be” over “to have”, the demand to abolish all “earthly deities”, the demand for the truth to become active and the orientation towards a definitely unforeseeable and indeterminable future are the key thesis in Marx’s project of the realisation of philosophy, but also one of the most essential elements of the Christian credo. In those points of reference Vereš saw hope for opening the desirable dialogue between the two opposed world views.